

Nr 59

Utlåtande i anledning av väckta motioner om förtidspension åt hemmadöttrar m.m.

Andra lagutskottet har behandlat sex inom riksdagen väckta, till lagutskott hänvisade motioner.

1) Motionerna I:626 av herr *Larsson, Thorsten, m. fl.* och II:562 av herr *Josefson i Arrie, m. fl.*

I motionerna behandlas problem som rör s.k. trotjänare. Sådana personer har ofta lång anställningstid hos en arbetsgivare. Lönen är i regel låg. Motionärerna tar upp de försörjningsproblem som uppstår för en trotjänare då arbetsgivaren avlider. Trotjänaren har då enligt motionärerna ofta uppnått en så hög ålder att en ny anställning knappast är tänkbar.

I motionerna hävdas att den berörda gruppens grundtrygghet bör ordnas inom socialförsäkringens ram och det yrkas att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t skall anhålla att motionerna överlämnas till pensionsförsäkringskommittén för övervägande av åtgärder.

2) Motionerna I:628 av fru *Olsson, Elvy*, samt II:782 av herrar *Boo* och *Larsson* i Borrby.

I motionerna behandlas det försörjningsproblem som kan uppstå för hemmadöttrar efter föräldrarnas död. Motionärerna vill utreda möjligheten att ge avkall på de medicinska kraven i fråga om rätten till förtidspension till hemmadöttrar som svåriligen kan gå ut på den allmänna arbetsmarknaden. I motionerna yrkas "att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla om utredning angående de s. k. hemmadötrarnas problem, i synnerhet frågan om förtidspension i enlighet med vad i motionen anförts."

3) Motionerna I:631 av herr *Olsson, Johan*, och herr *Wikberg* samt II:785 av herr *Eriksson* i Bäckmora m. fl.

I motionerna tas upp samma problem som i motionerna I:628 och II:782 och samma lösning anvisas i fråga om vidgad användning av förtidspensioneringen. Motionärerna yrkar "att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla om utredning angående förtidspension åt hemmadöttrar i enlighet med vad i motionen anförts".

Vissa bestämmelser m. m.

Den allmänna pensioneringen

Enligt lagen om allmän försäkring utgår *ålderspension* från folkpensioneringen och tilläggspensioneringen i princip fr. o. m. den månad den försäkrade fyller 67 år.

På framställning av den försäkrade kan ålderspensionen utgå tidigare, dock tidigast fr. o. m. den månad då han uppnår 63 års ålder. Försäkrad, som äger rätt till såväl folkpension som tilläggspension, har inte rätt till sådant förtida uttag med mindre framställningen avser båda pensionsdelarna. Uttages ålderspensionen i förtid minskas pensionen med 0,6 % för varje månad som då pensionen börjar uttagas återstår till den månad då den försäkrade fyller 67 år. Tilläggspensionen är ställd i direkt relation till den försäkrades förvärvsinkomster under hans aktiva tid, medan folkpensionen utgår oberoende härav.

Den som ej fyllt 67 år kan ha rätt till *förtidspension* från folkpensioneringen och tilläggspensioneringen om hans arbetsförmåga till följd av sjukdom, psykisk efterblivenhet, vanförhet eller annat lyte är nedsatt med minst hälften och nedsättningen kan anses varaktig. För tilläggspensioneringens del fordras att den försäkrade tillgodoräknats pensionspoäng för tid före det år varunder pensionsfallet inträffar. Frågan om rätt till förtidspension prövas i första instans av försäkringskassans pensionsdelegation. Förtidspensionens storlek graderas efter arbetsförmågans nedsättning. Saknas arbetsförmåga eller är denna endast ringa utgår hel förtidspension. Är arbetsförmågan nedsatt i mindre grad men likväl med avsevärt mer än hälften utgår två tredjedelar av hel förtidspension. I övriga fall — arbetsförmågan i princip nedsatt med minst hälften men ej med två tredjedelar — utgår en tredjedel av hel förtidspension. Vid invaliditetsbedömningen skall inte endast medicinska utan även andra faktorer beaktas. Man skall sålunda beakta samtliga de omständigheter som i det enskilda fallet påverkar vederbörandes möjligheter att utnyttja den återstående arbetsförmågan, såsom ålder, krafter, utbildning, yrke, tidigare verksamhet och boställningsförhållanden. Även det lokala arbetsmarknadsläget — liksom arbetsmarknadsläget i stort — har sin betydelse.

Ålderspension och hel förtidspension från folkpensioneringen till en ensam ålderspensionär utgår f. n. med 86,5 procent av basbeloppet, som för oktober 1967 fastställdes till 5 700 kr. Härtill kommer kommunalt bostadstillägg, som är behovsprövat.

Socialhjälp

Enligt socialhjälpslagen har den som på grund av ålderdom, lyte eller i övrigt bristande krafter inte kan försörja sig genom arbete rätt att genom den kommunala socialnämnden få ekonomisk hjälp, socialhjälp, till sitt livsuppehälle och till den vård han behöver. Rätt till socialhjälp föreligger även för barn under 16 år och för personer som för att återfå hälsan är i behov av att avhålla sig från arbete. Även i andra fall kan socialhjälp lämnas, men det är då fråga om ett frivilligt kommunalt åtagande. Socialnämnden är skyldig att se till att hjälpbehövande, som är i behov av vård, erhåller sådan. Vården kan beredas i enskilt hem, på sjukhus, ålderdomshem osv.

Socialnämnden har enligt 6 § socialhjälpslagen ganska vidsträckt skyldighet att tillhandagå allmänheten med råd och upplysningar i frågor som har samband med nämndens verksamhet. Nämnden skall också lämna bistånd i personliga angelägenheter. Sådan hjälp skall lämnas även om det ej föreligger behov av ekonomisk hjälp.

Åtgärder av arbetsmarknadspolitisk natur

Inom ramen för den allmänna arbetsmarknadspolitiken vidtages åtskilliga åtgärder av betydelse för hemmadöttrar. Särskilt betydelsefullt är arbetsanskaffning genom arbetsförmedlingarna. Vidare kan nämnas åtgärder för utbildning och omskolning, beredande av skyddad sysselsättning eller vidtagande av arbetsvårdande åtgärder i övrigt. Arbetsvården har betydelse även vid bedömning av rätten till förtidspension. Företrädare för arbetsvården äger närvara vid sammanträde med pensionsdelegation. Det förutsättes att möjligheter till rehabilitering däribland arbetsvårdande åtgärder undersöks, innan förtidspension beviljas.

I *prop. 1966:52* angående riktlinjerna för arbetsmarknadspolitiken föreslås vissa åtgärder för att förbättra de äldres sysselsättningsmöjligheter. Bl. a. föreslås förbättringar inom omskolnings- och yrkesutbildningsverksamheten. Dessutom vill man bygga ut ett system med provanställning.

Utredningen om kontant stöd vid arbetslöshet — *KSA-utredningen* — har i ett nyligen avgivet betänkande (stenc. 1967:3 inrikesdep.) framlagt vissa förslag till stödformer för äldre arbetstagare som träffas av särskilda omställningssvårigheter på arbetsmarknaden. Utredningen har bl. a. föreslagit att ett särskilt omställningsbidrag om 700 kr. i månaden jämte vissa tillägg skall inrättas. Detta bidrag skall kunna utgå till arbetslös arbetstagare som är oförhindrad att åta sig arbete och som fyllt 60 år. I vissa fall skall dock 60-årsgränsen kunna underskridas. Som ytterligare villkor föreslås att bidragssökanden skall ha haft sin huvudsakliga försörjning genom avlönat arbete för annans räkning minst 24 månader under en treårsperiod före arbetslöshetens början.

1963 års cirkulär till socialnämnderna och arbetsförmedlingsorganen

Socialpolitiska kommittén redovisade i december 1962 (stenc. 1963:2 socialdep.) vissa undersökningar och förslag om hemmadöttrarna. Vissa delar av utredningen redovisas i det följande. I anledning av kommitténs förslag utfärdade Kungl. Maj:t ett cirkulär (SFS 1963:698) i vilket anföres.

Kungl. Maj:t vill härmed göra socialnämnderna och arbetsförmedlingsorganen uppmärksamma på vad socialpolitiska kommittén anfört och framhålla vikten av att de aktivt medverka för att hjälpa ifrågavarande hemmadöttrar, särskilt i det läge som uppstår då hemmadöttrarnas vårduppgift bortfaller exempelvis till följd av att den vårdade personen intages på vårdinrättning eller avlider. Det åligger socialstyrelsen och arbetsmarknadsstyrelsen att meddela de råd och anvisningar som må finnas erforderliga för ändamålet.

Tidigare behandling

Riksdagen har åtskilliga gånger under de senaste tio åren behandlat problem som rör hemmadöttrarnas situation. En utförlig redovisning härför återfinns i andra lagutskottets utlåtande 1966:35 till vilket hänvisas. Här skall endast redovisas socialpolitiska kommitténs ovannämnda utredning och frågans behandling vid fjolårets riksdag.

Socialpolitiska kommitténs utredning

Efter framställning från riksdagen fick socialpolitiska kommittén i uppdrag att undersöka frågan om stödåtgärder till hemmadöttrarna. Kommittén skulle företa en kartläggning av föreliggande behov och föreslå eventuellt erforderliga åtgärder. Kommittén tillställde varje kommun frågeformulär angående antalet hemmadöttrar i kommunen och deras situation. Svar inkom från 75 procent av kommunerna. Dessa svar utvisade att antalet ensamställda f.d. hemmadöttrar — ogifta kvinnor som huvudsakligen vårdat föräldrar eller anhöriga — med försörjningssvårigheter uppgick till 1 581. Av dessa bodde tre fjärdedelar i landskommuner. Utredningen visade vidare att av de f. d. hemmadöttrarna hade 512 förtidspension. Antalet redovisade aktiva hemmadöttrar uppgick till 2 495. Även om kommunerna inte redovisat samtliga fall så ansåg kommittén det tydligt att antalet f. d. hemmadöttrar med försörjningssvårigheter är litet. I flertalet kommuner finns inget eller endast något enstaka fall. De personer det gäller representerar inte en kategori, som går att avgränsa och beskriva i enkla termer. Flertalet har nedsatt arbets- och försörjningsförmåga, men åtskilliga av dem som kommit med i undersökningen har förvärvsarbete eller har haft det för inte länge sedan.

De ensamställda f. d. hemmadöttrarna består enligt kommittén av i hög grad individuellt betonade fall, som vart och ett kräver särskild behandling. De problem, som undersökningen pekar på, är inte alltid ekonomiska eller av enbart ekonomisk natur. De åtgärder som påkallas avser arbetsanskaffning, medicinsk vård och behandling, arbetsvård eller annan form av rehabilitering, ekonomisk hjälp och personlig rådgivning. Kommittén betonar vidare att det behövs upplysning och aktiv personlig medverkan från kommunernas sida, med andra ord en allmän kurativ verksamhet. Kommunala förtroendemän och tjänstemän har en stor uppgift att fylla på detta område.

I utredningen framhålles att den kraftiga utbyggnaden av den allmänna arbetsförmedlingen och arbetsvården har kommit till bl. a. med tanke på den typ av problem som f. d. hemmadöttrar representerar. Inom ramen för arbetsmarknadsverkets ansträngningar att bistå äldre kvinnor att finna en väg till — eller tillbaka till — arbetsmarknaden bör enligt kommittén många av de aktuella problemen kunna finna en lösning.

Kommittén diskuterar också frågan om generösare grunder vid bedömning av rätten till förtidspension till hemmadöttrar och anförde därvid.

Den företagna undersökningen rörande f. d. hemmadöttrar har avsett personer i relativt hög ålder, som har försörjningssvårigheter. På denna grundval framkom ett antal fall, vilkas hjälpbehov i allmänhet framstår som uppenbart. Skulle man tänka sig en rätt till pension för f. d. hemmadöttrar utan hänsyn till ekonomiska omständigheter, finge man räkna med att ett antal fall anmälde sig, där pensionsrätt skulle te sig stötande vid jämförelse med andra kategorier av ensamstående personer. Att å andra sidan på nytt införa en inkomstprövad förtidspension synes ej böra komma i fråga.

På grundval av dessa överväganden finner socialpolitiska kommittén, att de hjälpbehov, som kan föreligga för f. d. hemmadöttrar, inte lämpligen bör tillgodoses

genom särskilda bestämmelser i lagen om allmän försäkring. Denna lag avser i princip att bereda medborgarna ekonomiskt skydd efter generella bedömningsgrunder. Vår lagstiftning skiljer sig i det avseendet väsentligt från den danska, som i övervägande grad bygger på en individuell behovsprövning.

Motioner vid 1966 års riksdag

Vid fjolårets riksdag väcktes motioner som berörde bl.a. hemmadöttrarna. I motionerna begärdes liksom i år liberalare regler inom förtidspensioneringen.

Andra lagutskottet anförde i sitt av riksdagen godkända *utlåtande 1966:35*.

Utskottet vill erinra om de pensionsbeviljande organens möjligheter att vid prövningen av rätten till förtidspension beakta samtliga föreliggande omständigheter i det särskilda fallet. Bl.a. kan möjligheten att bereda den försäkrade arbete vara en omständighet av betydelse. Det är emellertid uppenbart att för den grupp kvinnor, vars försörjningsproblem aktualiserats i motionerna, kan föreligga ett hjälpbehov som varken täcks genom förtidspensioneringen eller genom de möjligheter som finns till förtida pensionsuttag eller till socialhjälp. Problemen för dessa kvinnor är beaktansvärda och särskilt svåra eftersom deras möjligheter att erhålla lämpliga anställningar på arbetsmarknaden är begränsade. Utskottet anser det emellertid inte möjligt att lösa deras ekonomiska problem inom förtidspensioneringen. Det vore nämligen principiellt oriktigt att bryta ut vissa kategorier försäkrade och bevilja dem pensionsförmåner efter andra regler än som i övrigt gäller. Enligt utskottets mening är det av motionärerna aktualiserade spörsmålet delvis av arbetsmarknadspolitisk natur. 1960 års arbetsmarknadsutredning har också framlagt vissa förslag i frågan. Utskottet vill slutligen erinra om ett av Kungl. Maj:t år 1963 utfärdat cirkulär till socialnämnderna och arbetsförmedlingsorganen, där det understrykes vikten av att nämnda myndigheter aktivt medverkar för att bistå de s.k. hemmadöttrarna särskilt i fall då deras vårduppgift bortfaller till följd av att den vårdade personen intages på vårdinrättning eller avlider. Verksamheten skall avse sådana åtgärder som förmedling av arbetsanställning, vidareutbildning, omskolning och arbetsvård i olika former. Med hänsyn till det anförda kan utskottet icke biträda förevarande motionsyrkanden.

Utskottet

I förevarande motioner riktas uppmärksamheten på de försörjningsproblem som kan uppstå för hemmadöttrar och trotjänare sedan föräldrarna eller arbetsgivaren avlidit. I motionsparen I:628 och II:782 samt I:631 och II:785, som behandlar hemmadöttrars situation, framhålles att dessa på grund av bosättning och ålder ofta saknar möjlighet att få arbetsanställning eller omskolning. Motionärerna vill därför att de skall kunna få förtidspension. I motionsparet I:626 och II:562, där motsvarande problem för friställda trotjänare tas upp, hänvisas inte direkt till förtidspensioneringen, men motionärerna önskar att den berörda gruppen skall få sin grundtrygghet ordnad inom socialförsäkringarnas ram. De föreslår att motionerna överlämnas till pensionsförsäkringskommittén för övervägande av åtgärder.

Rätt till förtidspension enligt lagen om allmän försäkring förutsätter att den försäkrades arbetsförmåga på grund av sjukdom, psykisk efterblivenhet, vanförhet eller annat lyte är varaktigt nedsatt med minst hälften. Pensionens storlek bestäms med utgångspunkt från graden av arbetsförmågans nedsättning. Vid prövning av rätt till

förtidspension skall förutom de medicinska faktorerna beaktas samtliga omständigheter som i det enskilda fallet påverkar vederbörandes möjligheter att utnyttja den återstående arbetsförmågan, såsom ålder, krafter, utbildning, tidigare verksamhet och bosättningsförhållanden. Även arbetsmarknadsrådet har sin betydelse.

Utskottet har tidigare vid åtskilliga tillfällen behandlat motioner om hemmadöttrarnas försörjningsproblem. Vid fjolårets riksdag förelåg ett motionsyrkande som liksom de förevarande syftade till en uppmjukning av reglerna om förtidspension. Utskottet framhöll i sitt av riksdagen godkända utlåtande att det uppenbarligen fanns ett hjälpbehov som varken täcktes genom förtidspensioneringen, förtida uttag av ålderspension eller socialhjälp. Därtill kom att den berörda gruppen kvinnor hade begränsade möjligheter att vinna anställning på arbetsmarknaden. Utskottet avvisade emellertid tanken på att lösa frågan inom förtidspensioneringen med motivering att det skulle vara principiellt oriktigt att bryta ut vissa kategorier försäkrade och bevilja dem pensionsförmåner efter andra regler än som gäller för övriga. Utskottet ansåg att problemen delvis var av arbetsmarknadspolitisk natur och erinrade om ett av Kungl. Maj:t år 1963 utfärdat cirkulär till socialnämnderna och arbetsförmedlingsorganen. I cirkuläret uppmanas dessa myndigheter att bistå hemmadöttrar genom sådana åtgärder som förmedling av arbetsanställning — särskilt inom vårdområdet — vidareutbildning, omskolning och arbetsvård i olika former.

Utskottet ställer sig fortfarande avvisande till tanken att inom förtidspensioneringen införa särskilda förmåner för hemmadöttrar. För att komma till rätta med de påtalade försörjningsproblemen bör man i första hand pröva de möjligheter arbetsmarknadspolitiken erbjuder. Utskottet avstyrker alltså de båda motionspar som behandlar förtidspension till hemmadöttrar.

Av samma skäl som utskottet inte kan godta en särbehandling av hemmadöttrar i fråga om rätten till förtidspension kan utskottet inte acceptera att den kategori trotjänare, som behandlas i motionerna I:626 och II:562, får särskilda förmåner inom den allmänna pensioneringen. Lösningen på försörjningsproblemet för friställda trotjänare bör liksom för hemmadöttrarna sökas inom arbetsmarknadspolitikens område. För trotjänarnas del torde även ett genomförande av KSA-utredningens förslag om omställningsbidrag kunna få betydelse. Detta bidrag är avsett såsom en särskild hjälp för äldre arbetstagare — företrädesvis de som är lägst 60 år — som gått miste om sitt arbete och har svårigheter att få ny anställning. Utskottet avstyrker således bifall jämväl till dessa motioner.

Med hänvisning till det anförda får utskottet hemställa,

att förevarande motioner, nämligen

- 1) I:626 och II:562,
- 2) I:628 och II:782, samt
- 3) I:631 och II:785

icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd.

Stockholm den 31 oktober 1967

På andra lagutskottets vägnar:

JOHN R. ANDERSON

Vid detta ärendes behandling har närvarit

från f ö r s t a kammaren: fru Carlqvist (s), herrar Lars Larsson (s), Hübinette (h), Eric Carlsson (cp), Edström (fp)*, Wanhainen (s)*, Erik Filip Petersson (fp) och Högström (s);

från a n d r a kammaren: herrar Anderson i Sundsvall (fp), Rimmerfors (fp), fru Ekendahl (s)*, herrar Gustavsson i Alvesta (cp), Johansson i Södertälje (s), Fredriksson (s), Ringaby (h) och Göransson (s).

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.

Reservation

av herrar *Eric Carlsson* (cp) och *Gustavsson* i Alvesta (cp).